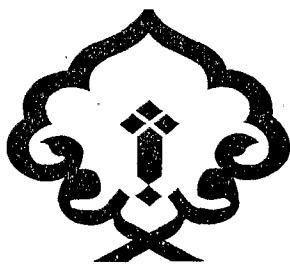

۸۷/۱۱۰۹۳۰۱
۸۷-۱۲۱۷

۲۰۱۲۶۰

دانشکده علوم قرآنی قم

ترجمه و نقد مدخل

«قرآن پژوهی آکادمیک در عصر پسا روشنفکری»

از دائرة المعارف قرآن لایدن

کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن مجید

استاد راهنما:

حجة الاسلام والمسلمین دکتر محمدجواد اسکندرلو

استاد مشاور:

دکتر علی معموری

دانشجو:

حجت اله کمال نوش آبادی

۱۰۷۳۵۸

(دی ۱۳۸۷)

دانشکده علوم قرآنی قم

موضوع :

ترجمه و نقد مدخل

«قرآن پژوهی آکادمیک در عصر پسا روشنفکری»

از دائرة المعارف قرآن لایدن

کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن مجید

استاد راهنما :

حجة الاسلام والمسلمین دکتر محمدجواد اسکندرلو

استاد مشاور :

دکتر علی معموری

دانشجو:

حجت اله کمال نوش آبادی

(دی ۱۳۸۷)

كلية العلوم القرآنية قم

موضوع الرسالة:

ترجمة و دراسة النقدية لمدخل

الدراسات القرآنية في عصر ما بعد الحداثة

في دائرة المعارف القرآن «ليدن»

رسالة ماجستير

الاستاذ المشرف:

حجة الاسلام والمسلمين الدكتور محمد جواد اسكندرلو

الاستاذ المستشار:

الدكتور على معمورى

الباحث:

حجت اله كمال نوش آبادى

(محرم ١٤٣٠)

تقدیم به:

او که روزی می آید و پرده‌های ضخیم تزویر و حیلہ را که توسط کارشناسان
استعمار با نام «اسلام و دوستی و شرق شناسی» بر چهره نورانی اسلام گسترانیده شده
کنار می‌زند و طعم حقیقی اسلام ناب را به همگان می‌چشاند؛
او که آمدنش پاسخی کامل است به تمام دنیای مستکبران و زورگویان؛
او که تجسم قرآن، قطب عالم امکان، مدافع محرومان و مستضعفان، منتقم خون مظلومان
و بی‌گناهان، موعود خدای منان و آرزوی مشتاقان است.
حضرت حجت بن الحسن العسکری - عجل الله تعالی فرجه الشریف -

تقدیر و تشکر از:

تمامی سرورانی که از علم و تجربه ایشان در نگارش این پایان نامه بهره مند شدم به ویژه استاد راهنمای معزز و معظّم حجت الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر محمد جواد اسکندرلو و استاد مشاور محترم جناب آقای دکتر علی معموری.

با آرزوی توفیقات روز افزون برای این سروران دلسوز از درگاه خداوند منان.

چکیده:

مستشرقان در قرون اخیر تقریباً در تمام ابعاد و موضوعات قرآن کریم که مسلمانان در مورد آن تحقیق و مطالعه کرده اند و حتی برخی از زوایایی که هنوز مسلمانان نیز در مورد آن فکر نکرده اند، مطالعه و تحقیق نموده اند. به طوری که حجم و گستردگی دامنه قرآن پژوهی آنان به ویژه در قرن‌های بعد از نوزده میلادی بسیار شگفت انگیز است. مطالعه مدخل «قرآن پژوهی آکادمیک در دوران پسا روشنفکری» نشان می‌دهد مهمترین موضوعاتی که ذهن خاورشناسان را در قرون اخیر به خود مشغول کرده، تاریخ گذاری در سور و آیات قرآنی، ریشه و مصدر قرآن و ایجاد شبهه عدم انسجام و ارتباط آیات و سور قرآن، زبان قرآن و ایجاد شبهه در آن و موضوعات دیگری مانند تفسیر قرآن و ارتباط آن با مطالعه قرآن و زندگانی پیامبر اکرم (ص) و ... هستند. مطالعه پژوهش‌های آنان گویای این واقعیت است که ریشه اصلی شبهات آنان به انکار الهی بودن و وحیانیت قرآن کریم باز می‌گردد، به طوری که این موضوع خود یکی از پیش فرض‌های عمومی مستشرقان به شمار می‌رود.

عوامل و عناصری مثل ذهنیات و پیش فرض‌های خاص مستشرقان، ماهیت فهم و زاویه نگرش آنان به قرآن، ضعیف و بی اعتبار بودن اغلب منابعی که آنان در قرآن پژوهی به آن چنگ زده‌اند و عدم دسترسی و مراجعه آنان و احتمالاً عدم آشنایی آنان با منابع اصیل اسلامی، روحیه عنادورزی و غرض ورزی و متعصبانه نشأت گرفته از پیشینه‌های کلیسا از طرف برخی مستشرقان قرون متقدم که به کارهای بنیادین دست زدند و این روحیه نسل به نسل به دوره‌های بعد انتقال یافته و باعث شده است که تحقیقات و پژوهش‌های آنان در رسیدن به حقیقت ناکام بماند و دچار لغزش‌های خطرناکی نسبت به اسلام و قرآن شدند و اثرات منفی روی اذهان افرادی که جویای معارف ناب الهی هستند باقی گذاشتند که جبران آنها، تلاش‌های جامع و فراگیر، جهت نقد منطقی و علمی و موشکافانه و در نتیجه ارائه تصویر روشن و حقیقی از قرآن کریم، توسط دانشمندان و قرآن پژوهان مسلمان را می‌طلبد.

واژگان کلیدی:

قرآن، استشرق، مطالعات قرآنی غرب، قرآن پژوهی آکادمیک، مستشرقان، دوران

پساروشنفکری

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه

فصل اول

کلیات

۸	۱-۱- مفهوم شناسی
۸	۱-۱-۱- استشرق و مستشرق
۱۰	۱-۲- عصر روشنفکری و پسا روشنفکری
۱۲	۲-۱- معرفی و گزارش
۱۲	۱-۲-۱- دایره المعارف قرآن «لایدن»
۱۳	۲-۳-۱- مقاله
۱۶	۳-۳-۱- نویسنده (مارکو شولر)

فصل دوم

ترجمه کامل مدخل «post- Enlightenment academic study of the quran»
«به همراه توضیحات و نقدهای حاشیه‌ای»

۱۹	قرآن پژوهی آکادمیک در عصر پسا روشنفکری
----	--

فصل سوم

بررسی و نقد «مدخل post-Enlightenment academic study of the quran»

۵۶	مقدمه (یادآوری‌ها و نکات کلی پیرامون مطالعات قرآنی مستشرقان)
۶۲	۱-۳- امتیازات مقاله
۶۳	۲-۳- بیان اشکالات، نواقص و ابهامات
۶۳	۱-۲-۲- تاریخ‌گذاری قرآن
۶۴	۱-۱-۲-۳- نظام‌های تاریخ‌گذاری مستشرقان
۶۴	الف) نظام تاریخ‌گذاری چهار مرحله‌ای

۶۷ (ب) نظام تاریخ‌گذاری شش مرحله‌ای
۶۷ (ج) نظام تاریخ‌گذاری سه مرحله‌ای
۶۸ (د) تجزیه فرازهای نص قرآنی توسط «بل» به منظور تاریخ‌گذاری آیات
۶۹ ۲-۱-۲-۳- نقد کلی نظام‌های تاریخ‌گذاری مستشرقان
۷۲ نتیجه بحث
۷۳ ۲-۲-۳- ساختار و محتوای قرآن
۷۳ ۱-۲-۲-۳- فرضیه بل در مورد آیات قرآن و نقد آن
۷۴ نتیجه بحث
۷۴ ۲-۲-۲-۳- شبهه وجود تناقض و عدم انسجام و ارتباط بین آیات
۷۵ ۱-۲-۲-۲-۳- دلایل مدعیان وجود تناقض و عدم انسجام و هماهنگی قرآن
۷۷ ۲-۲-۲-۲-۳- دلایل پراکنده به نظر رسیدن و اختلاف ظاهری در قرآن
۷۸ ۳-۲-۲-۲-۳- دلایل انسجام و هماهنگی و عدم تناقض گویی در آیات
۷۸ (الف) دلیل عقلی
۷۹ (ب) آیات
۸۱ (ج) روایات
۸۲ ۴-۲-۲-۲-۳- ابعاد هماهنگی و انسجام در قرآن
۸۳ نتیجه بحث
۸۴ ۳-۲-۳- مصدر و منشأ قرآن
۸۵ ۱-۳-۲-۳- تأثیرپذیری از فرهنگ زمانه عرب و نقد آن
۸۹ نتیجه بحث
۸۹ ۲-۳-۲-۳- شبهه اقتباس قرآن از عهدین و پاسخ به آن
۹۰ ۱-۲-۳-۲-۳- منبع و اصول مشترک الهی ادیان توحیدی
۹۱ ۲-۲-۳-۲-۳- امی بودن پیامبر اسلام (ص)
۹۱ ۳-۲-۳-۲-۳- تحریف در کتب عهدین
۹۲ ۴-۲-۳-۲-۳- انکار صریح برخی از مستشرقان نسبت به اقتباس قرآن از عهدین
۹۳ ۵-۲-۳-۲-۳- مقایسه معارف قرآن با کتب عهدین
۹۳ (الف) خدانشناسی و توحید
۹۶ (ب) معاد شناسی

۹۸ (ج) راهنما شناسی (نبوت)
۱۰۲ ۳-۲-۳-۲-۶- احکام و نظام اخلاقی قرآن و مقایسه آن با کتب عهدین
۱۰۳ نتیجه بحث
۱۰۳ ۳-۲-۳- زبان قرآن
۱۰۳ ۳-۲-۴-۱- نظریه «واللرن» در مورد زبان قرآن و پاسخ به آن
۱۰۶ نتیجه بحث
۱۰۶ ۳-۲-۴-۲- نظریه «ایزوتسو» در زبان و واژگان قرآن
۱۰۹ ۳-۲-۵- اشکال و چهره‌های دیگر قرآن پژوهی مستشرقان در قرون اخیر
۱۱۳ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری نهایی
۱۱۷ پیشنهادات
۱۱۸ فهرست منابع
	پیوست : مدخل post- Enlightenment academic study of the quran از
۱۲۳ دایرة المعارف قرآن (EQ)

مقدمه

قرآن کریم، یگانه اکسیر حیات‌بخش و چشمه زلال معارف و تعالیم ناب الهی، با گذشت بیش از ۱۴۰۰ سال همچنان با کلام دلنشین و ادبیات جذاب خود زنگار جهل و نادانی را از دل و جان هر پوینده لب تشنه در مسیر سعادت، می‌زداید و دل‌های آنان را مجذوب و شیفته خویش می‌نماید. کتابی که سراسر حکمت بالغه الهی است و از سوی حکیم دانا برای هدایت امت کریمه، به قلب پاک رسول اکرم(ص) نازل شد و به اذن الهی و دستور و نظارت شخص پیامبر(ص) توسط کاتبان وحی تنظیم و تدوین یافت و عهد و اراده الهی بر حفظ و صیانت آن از هرگونه باطلی تعلق گرفت، تا احکام جاودانه و انعطاف پذیر آن روشنی بخش در برابر ظلمت جاهلیت تا ابد باشد، تنها کتابی که به تمام جنبه‌های مادی و معنوی زندگی بشر توجه دارد و در آن هیچ امری فروگذار نشده است.

همین ویژگی‌های منحصر به فرد قرآن باعث شد که نه تنها مسلمانان، بلکه بیگانگان از اسلام نیز با اهداف و انگیزه‌های مختلف آن را مورد توجه قرار دهند. سیل توجه دانشمندان غربی به حریم مقدس قرآن از همان آغاز دعوت پیامبر اکرم(ص) تا زمان حاضر ادامه داشته و قرآن پژوهان غربی با انگیزه‌های مختلف به تحقیق در اسلام و مطالعه قرآن به عنوان کتاب مقدس آن پرداختند. به همین منظور تصمیم گرفتند از هر طریق ممکن و با به کارگیری سلاح‌های مادی و معنوی، از نفوذ و مقبولیت روز افزون آن

جلوگیری کنند و مؤثرترین راه را برای رسیدن به اهداف خویش، از اعتبار انداختن و مورد حمله قرار دادن کتاب آسمانی این دین بزرگ یافتند.

مطالعه آثار آنان نشان می دهد اولین نقد نویسی‌های مغرضانه از قرن هفتم میلادی توسط دانشمندان غربی شروع شد و تا کنون ادامه دارد. همچنان که کتاب‌ها و مقالات زیادی را در مورد قرآن و موضوعات مختلف قرآنی تدوین و منتشر ساخته‌اند. اگر چه بیشتر این مطالعات در قرون اولیه مغرضانه و در جهت اهداف کلیسایی و تبشیری انجام می‌گرفت و این روند، روحیه غالب قرآن پژوهی غرب تا حدود قرن هجدهم میلادی بود ولی نمی توان تمام پژوهش‌های آنان را مغرضانه و در مسیر اهداف تبشیری و کلیسایی قلمداد کرد، بلکه مطالعه آثار قرآن پژوهان غربی در قرون اخیر نشان می دهد که پژوهش‌های آنان در این زمینه وارد مرحله نوینی شده است و شیوه جدیدی را در مطالعات قرآنی برای مبارزه با یک دین نادرست در برابر اعتقادات دینی خود به کار گرفته‌اند؛ به طوریکه گروهی از دانشمندان قرآن پژوه غربی معتقدند که قرآن پژوهی غرب در قرون اخیر وارد مرحله جدید علمی و آکادمیک و دور از بحث‌های مجادله آمیز و تبشیری کلیسایی شده است. به طوری که نویسنده مقاله مورد بحث - مارکو شولر- بر این باور است که این شیوه سنت حاکم و پایه همه پژوهش‌های معاصر غرب است و در این راستا به تصریح رویکردهای اصلی تحقیقات قرآن پژوهی در قرون نوزدهم و بیستم میلادی می‌پردازد.

از محورهای اصلی مورد توجه قرآن پژوهان غربی در این دوره می‌توان به تاریخ گذاری سور و فرازهای قرآنی، محتوا و مضامین و سبک قرآن، ریشه و مصدر قرآن، زبان قرآن، تفسیر و ... اشاره نمود.

هرچند در این دوران دانشمندان غربی معتقد به آکادمیک و علمی بودن پژوهش‌های خود هستند، ولی مطالعه آثار آنان نشان می‌دهد، اغلب نتایجی که در مورد قرآن به آن رسیده‌اند، با واقعیت فاصله داشته و نمی‌تواند بر بسیاری از آنها ارزش علمی مترتب شود. تحقیقات آنها در حوزه قرآن کریم در بسیاری از موارد مبتنی بر پیش فرض‌ها و فرضیات ضعیف و خیالی و در خور بررسی و نقد جدی است. در برخی موارد نیز نیاز به تکمیل و توضیح دارد. بنابراین این شایسته است قرآن پژوهی دانشمندان غربی، با دقت و تیزبینی موشکافانه و علمی مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد است.

موضوع رساله حاضر «ترجمه و نقد مدخل قرآن پژوهی آکادمیک در عصر پساروشنفکری» است که پس از ترجمه کامل آن به نقد و بررسی مهمترین محورهای منقول در آن پرداخته می شود. بدیهی است منظور از عصر پساروشنفکری در این مقاله، قرون بعد از هجدهم میلادی است که قرآن پژوهان غربی بر این باورند که مطالعات قرآنی آنان در این دوره وارد مرحله علمی شد.

می توان اصلی ترین سؤال این پژوهش را چنین بیان نمود: مهمترین محورهای مورد توجه مستشرقان نسبت به قرآن در سده های بعد از روشنفکری کدامند و میزان اعتبار نظریات آنها در هر مورد تا چه اندازه است؟

همچنین سؤالات دیگری نیز به عنوان سؤالات فرعی مطرح هستند که مهمترین آنها به صورت ذیل بیان می شود

- قرآن کریم از چه ابعادی مورد توجه مستشرقان واقع شد؟
- انگیزه های اصلی مستشرقان برای مطالعه و تحقیق در رابطه با قرآن چیست؟ و چرا مستشرقان از میان مقدسات مسلمانان، محوریت توجه خود را قرآن قرار داده اند؟
- آیا می توان تلاش های مستشرقان را مطابق ادعای آنان در قرون اخیر، علمی و آکادمیک دانست؟
- میزان اعتبار و ارزش منابعی که مستشرقان جهت قرآن پژوهی به آن متمسک شده اند، چقدر است؟
- آیا مستشرقان جهت پژوهش در قرآن، روش شناسی مناسبی اتخاذ کرده اند یا نه؟ فرضیه هایی که برای این پژوهش متصور است، به صورت ذیل بیان می شود:
- خاورشناسان بر این باورند که قرآن پژوهی در دوران پسا روشنفکری وارد عرصه های کاملاً نوینی شده است.
- مطالعات قرآنی خاورشناسان در دوران پسا روشنفکری با حوزه های معرفت شناسی و مسائل اجتماعی نیز آمیخته شده است.
- خاورشناسان در مطالعات قرآنی خود به دنبال روش های جدیدی مانند تحلیل تاریخی روان شناختی، جامعه شناختی، نشانه شناختی ادبی هستند.

- برخی از اشتباهات مستشرقان ناشی از عدم توجه آنان به منابع شیعی است.
- وجود ذهنیات و پیش فرض‌های نشأت گرفته از افکار کلیسایی در مطالعات قرآنی مستشرقان بی تأثیر نبوده است.
- با پیگیری و بررسی سوالات و فرضیه های مذکور اهداف کلی زیر دنبال می شود:
 - آشنایی بیشتر با فعالیت‌ها و پژوهش‌های مستشرقان در رابطه با قرآن کریم در قرون اخیر.
 - بررسی میزان اعتبار و صحت آراء و نظریات مستشرقان قرآن پژوه در رابطه با موضوعات مختلف قرآنی.
 - نقد و پاسخ‌گویی به مهم‌ترین مسائل و شبهاتی که توسط مستشرقان نسبت به قرآن ارائه شده است.

در سال‌های اخیر تألیفات ارزشمندی از طرف قرآن پژوهان و دانشمندان علوم قرآنی مسلمان، در این زمینه انجام گرفته که برخی از مهم‌ترین آنها عبارتند از:

- مستشرقان و قرآن، نقد و بررسی آراء مستشرقان درباره قرآن، محمد حسن زمانی،

۱۳۸۵

- شبهات و ردود حول القرآن الکریم، محمد هادی معرفت، ۱۴۲۳ق
- المستشرقون و الدراسات القرآنیة، محمد حسین علی الصغیر، ۱۴۲۰ق
- سیر تاریخی و ارزیابی اندیشه‌های شرق شناسی، محمد دسوقی، ۱۳۷۶
- نقد آثار خاورشناسان، حسینی طباطبایی، ۱۳۷۵
- درآمدی بر تاریخ گذاری قرآن، جعفر نکونام، ۱۳۸۰
- مستشرقان و تاریخ گذاری قرآن، محمد جواد اسکندرلو، ۱۳۸۵.
- دو فصلنامه تخصصی قرآن پژوهی قرآن و مستشرقان (قرآن پژوهی خاورشناسان) مرکز تحقیقات قرآن کریم المهدی.

موضوع خاورشناسان و پژوهش‌های قرآنی آنان، یکی از مباحث مهم و تقریباً جدید و به روز است. اگر چه در این زمینه کارهای بسیار ارزشمندی هم از جانب دانشمندان مسلمان

علوم قرآنی هم در جهت معرفی اسلام و هم پاسخ‌گویی به آراء مستشرقان به عمل آمده است، ولی گستردگی دامنه تحقیقات غربیان در مورد قرآن و حجم عظیم پژوهش‌های آنان که اکثراً نشأت گرفته از فعالیت‌های ابتدایی کلیسایی است و مهمتر این که همین آراء و نظریات سست پایه و برخاسته از تعصب و لجاجت و کینه توزی در قالب کتب و مقالات، در محافل علمی غرب جهت معرفی و شناسایی اسلام و قرآن استفاده می‌شود ایجاب می‌کند مواضع آنان در برابر قرآن و اسلام، شناسایی و ترجمه شود و به صورت منصفانه و منطقی مورد پاسخ‌گویی و انتقاد قرار گیرد تا شاید در میان مستشرقان و قرآن پژوهان غربی کسانی پیدا شوند که روحیه حق‌پذیری دارند و آنها را در کار خود مورد توجه قرار دهند. از این رو اهمیت و ضرورت تحقیق و پژوهش در این زمینه بر کسی پوشیده نیست.

روش تحقیق در این رساله به صورت کتابخانه‌ای بوده که مطالب مربوط به هر قسمت فیش برداری، بازنویسی و تنظیم گردیده و در موارد متعددی تحلیل و نقادی شده است.

رساله حاضر از سه فصل تشکیل شده است:

فصل اول: مربوط به کلیات بحث شامل طرح تحقیق، مفهوم شناسی، معرفی و گزارش از دایرة المعارف قرآن لایدن، مقاله حاضر و نویسنده آن است.

فصل دوم: در این فصل مدخل مورد نظر به طور کامل ترجمه شده است. قلم نویسنده مقاله بسیار سنگین و جملات غالباً طولانی بودند. برای رفع این مشکل جملات طولانی تبدیل به جملات کوچک‌تر شدند تا ترجمه روان‌تر باشد. نکته دیگر این که برای حفظ انسجام متن و جلوگیری از درهم ریختگی آن ارجاعات درون متن مقاله به پاورقی منتقل شده اند. همچنین آثار و شخصیت‌ها مهم و نام لاتین افراد و آثار آن‌ها و نیز معادل اصطلاحات در پاورقی ذکر شده است.

نکته دیگر این که نقدهای حاشیه‌ای و توضیحات بعضی مطالب جهت حفظ یکپارچگی و نظم در تنظیم مطالب در قسمت پاورقی همین فصل گنجانده شده و جهت تمایز با مطالب دیگر، مصدر به علامت * می‌باشند.

فصل سوم: مربوط به بررسی و نقد مقاله، ذکر امتیازات و نواقص، اشکالات و ابهامات مقاله است. به منظور سهولت در تحقیق و نقد و بررسی محتوایی و ایجاد نظم، مطالب در

چند محور کلی (تاریخ گذاری، ساختار و محتوای قرآن، مصدر و منشأ قرآن و زبان قرآن و...) خلاصه شده‌اند و سپس مورد نقد و بررسی قرار گرفته‌اند. در پایان به جمع بندی و نتیجه گیری مطالب پرداخته و پیشنهاداتی جهت مطالعه و بررسی بیشتر ارائه می‌شود.

ومن الله التوفيق وعليه التكلان

فصل اول

کلیات

مفهوم شناسی

استشراق و مستشرق

عصر روشنفکری و پسا روشنفکری

معرفی و گزارش

دایرة المعارف قرآن «لایدن»

مقاله

نویسنده (مارکوشولر)

۱-۱- مفهوم شناسی

۱-۱-۱- استشرق‌ و مستشرق

«استشراق: العلم باللغات و الآداب و العلوم الشرقيه»^۲

استشرق واژه‌ای عربی است که معادل فارسی آن «خاورشناسی» می‌باشد و در لغت به معنای علم به لغات و آداب و علوم مشرق زمین است. در مفهوم «استشرق»، بسیار اختلاف وجود دارد. وجود جلوه‌های گوناگون شرق شناسی در دوره‌های مختلف تاریخی و مناطق متعدد موجب شده که هر نویسنده‌ای برای استشرق تعریفی خاص ارائه نماید که با مشاهدات و معلومات خودش منطبق باشد. به گونه‌ای که برخی کارشناسان استشرق تدوین یک تعریف دقیق، جامع و مانع را برای استشرق محال دانسته‌اند.^۳ با این حال بعضی از مهمترین معانی که برای آن ذکر شده به صورت زیر است.

«الاستشرق هو علم العالم الشرقي و هو ذو معینین: عام، یطلق علی کل غریبی یشغل بدراسة الشرق کله؛ أقصاه و وسطه و أناه، فی لغاته و آدابه و حضارته و أدیانه و معنی خاص و هو الدراسة الغربیه المتعلقه بالشرق الاسلامی فی لغاته و تاریخه و عقائده»^۴؛ استشرق علم به جهان شرق است و دو معنی دارد، معنای عام که بر هر انسان غربی که به مطالعه شرق به طور کلی دورترین نقطه آن و یا وسط و یا نزدیک ترین نقطه آن، در مورد زبان و آداب و تمدن و ادیان آن می-

^۱ - Orientalism

^۲ - کرم البستانی، المنجد فی اللغة و العلام، المطبعه کاتولیکیه، ۱۹۷۳م، ص ۲۸۴

^۳ - محمد حسن زمانی، مفهوم شناسی و تاریخچه و دوره‌های استشرق، قرآن و مستشرقان، شماره

یک، پاییز و زمستان ۱۳۸۷، ص ۲۸

^۴ - محمد فتح الله الزیادی، الاستشرق، اهدافه و وسایله، بی جا، ۱۴۲۶م میلاد الرسول، ص ۱۵

پردازد، اطلاق می‌شود و در معنای خاص به همان مطالعه غرب که مربوط به دنیای شرق اسلامی در مورد زمان و تاریخ و عقاید آن می‌شود تعلق می‌گیرد.

«استشراق در تعبیری موجز عبارت است از آن دسته پژوهش‌های غربی‌ها که در خصوص میراث شرق و به ویژه مسائل مرتبط با تاریخ، زبان، ادبیات، هنر، علوم، عادات و سنن آن انجام می‌پذیرد. بنابر این خاورشناس فردی است از دیار مغرب زمین که میراث شرق و هر آنچه را که به نوعی به تاریخ و زبان و ادبیات و هنر و علوم و عادات و سنن او تعلق دارد بررسی می‌کند»^۱.

ادوارد سعید سه تعریف برای استشراق مطرح می‌کند:

- نوعی تبیین آکادمیک شامل انسان‌شناسی، جامعه‌شناسی، تاریخ‌شناسی و زبان‌شناسی شرقیان.

- نوعی سبک فکری بر مبنای تمایز بود شناختی و اختلاف بنیادین شرق و غرب در نوع حماسه‌ها و آداب و رسوم و مقدرات آنها.

- یک نهاد ثبت شده و سبک غربی برای ایجاد و سلطه غرب بر شرق^۲.
با توجه به آنچه در مورد استشراق بیان شد، به منظور جمع بندی می‌توان دو تعریف جامع عام و خاص بیان کرد.

الف) استشراق در معنای عام مجموعه تلاش‌های علمی غربیان برای شناسایی و شناساندن کشورهای و شرایط جغرافیایی، منابع، معادن، تاریخ، قومیت‌ها، زبان، ادبیات، هنر، آداب، سنن، عادات، فرهنگ، باورها، ادیان، تمدن‌ها، ویژگی‌های روان‌شناختی، حساسیت‌های روحی، ابعاد خطرناک و نقاط آسیب پذیر مردم آن کشورهای مشرق زمین که خاور دور تا خاور نزدیک و شرق دریای مدیترانه و حتی سرزمین‌های دیگر اسلامی در آفریقای شمالی و دیگر نقاط جهان در جهت کشف ثروت‌های مادی و معنوی آنان برای تأمین منابع غربیان را در بر می‌گیرد.

^۱ - محمد حسین علی الصغیر، خاورشناسان و پژوهش‌های قرآنی، محمد صادق شریعت، قم، مؤسسه مطلع الفجر، ۱۳۷۲ش، ص ۱۳

^۲ - ادوارد سعید، شرق‌شناسی، ترجمه عبدالرحیم گواهی، قم، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۷ش،

ب) استشرافی که مورد نظر و نقد عالمان اسلامی است مربوط به حوزه خاصی از تلاش‌های استشرافی است که عبارت است از اسلام‌شناسی توسط غیر مسلمانان.^۱

مستشرق: فرد آگاه به زبان و آداب و علوم شرقی: «العالم بها لیسئی بالمستشرق والذی ینحصر مصداقه عادةً بالمخصص الغربی بتلك العلوم».^۲

«مستشرق اغلب به شرق شناسانی گفته می‌شود که دارای ملیت غربی- اروپایی یا آمریکایی باشند، اما از آنجا که جمعی از اسلام‌شناسان غیر مسلمان کشورهای شرقی مانند چین و ژاپن و هند همگام با اسلام‌شناسان غربی به پژوهش و داوری مثبت و منفی پیرامون اسلام، قرآن، مسلمانان و ویژگی‌های کشورهای اسلامی پرداخته‌اند و تلاش‌های علمی هر دو گروه با ملاک یکسان در دستور کار نقادی اندیشمندان مسلمان قرار گرفته و تفاوت ملیتی و جغرافیایی آنها هیچ نقشی در نظر آنها ندارد، خصوصیت «غربی بودن مستشرق» جای خویش را به ویژگی «غیر مسلمان بودن» داده است.^۳ واژه شرق‌شناسی، (Orientalism) نخستین بار در سال ۱۷۶۲ میلادی، در فرهنگ انگلیسی آکسفورد به کار رفت و در سال ۱۸۲۸ میلادی همین واژه در فرهنگ علمی فرانسه درج گردید.^۴

۱-۱-۲- عصر روشنفکری و پسا روشنفکری

در حدود قرن هجدهم میلادی، در اروپا نهضتی به وجود آمد که سخن اصلی آن این بود که در عالم هستی هیچ شیء یا پدیده‌ای خارج از عقل نقاد انسان نیست و انسان می‌تواند با نیروی عقل نقاد خود به تمام زوایای تاریخ و مبهم عالم دست یابد. بر این اساس

^۱ - زمانی، پیشین، ص ۳۳، نیز ر.ک: محمد نوری، خاورشناسان و فرقه‌شناسی، قم، مجله هفت آسمان، ش ۱، ۱۳۸۷ش، ص ۱۷۵

^۲ - فؤاد کاظم المقدادی، الاسلام و شبهات المستشرقین، بی‌جا، المجمع العالمی لأهل البیت(ع)، ۱۴۱۶ق، ص ۳۱

^۳ - زمانی، پیشین، ص ۳۱

^۴ - محمد دسوقی، سیر تاریخی و ارزیابی اندیشه شرق‌شناسی، محمدرضا افتخارزاده، تهران، نشر هزاران، ۱۳۷۶ش، ص ۸۸